

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius
Darius Baronas

1

VILNIUS 2008

UDK 930.2(093)
Is81

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kylio universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Redkolegijos adresas:

Lietuvos istorijos institutas,
Kražių 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p. dubonis@istorija.lt

TURINYS

Pratarmė	7
----------------	---

Straipsniai ir studijos

Artūras Dubonis

Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu	11
Twelve Years of Traidenis' Rule (About the Data on Lithuania in the Halych-Volhynian Chronicle). <i>Summary</i>	24

Darius Baronas

Pilėnai ir Margiris: faktai ir fikcijos	27
Pilėnai Castle and Duke Margiris in 1336: Facts and Fiction. <i>Summary</i>	64

Stephen C. Rowell

Ne visai primintinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūšį ties Vorsklos upe?	67
An Almost Forgotten Conflict: What do the Sources Reveal of the Battle of Vorskla, 1399? <i>Summary</i>	89

Rimvydas Petrauskas

Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	91
The Knights in the Grand Duchy of Lithuania Between the Late Fourteenth and Early Sixteenth Centuries. <i>Summary</i>	112

Eugenijus Saviščevas

Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą	115
Ordering Chaos: An Attempt to Research Anew the Cartulary (księga danin) of Grand Duke Casimir of Lithuania. <i>Summary</i>	173

Laimontas Karalius

Lietuvos Metrikos <i>knygų</i> vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos)	175
The Role of the Books of the Lithuanian Metrica in the Chancery of Grand Duke Alexander (1492–1506) (Relevance of the Issue and Research Prospects) <i>Summary</i>	215

<i>Raimonda Ragauskienė</i> Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.	219
Possibilities of Forgery of Gentry Documents in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth Century. <i>Summary</i>	248
<i>Jonas Drungilas</i> Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab.–XVII a. pr.)	251
Register of Jonas Gruževskis' Archive (Late-Sixteenth – Early-Seventeenth Centuries). <i>Summary</i>	265
<i>Stanislovas Pamerneckis</i> Lietuvos dvarų ūkinė dokumentacija: pajamų-išlaidų knygos XIX a. pirmojoje pusėje (Adutiškio dvaro archyvo pagrindu)	267
Economic Documentation of Lithuanian Estates: Early Nineteenth-Century Ledgers as Exemplified by the Holdings of the Archive of Adutiškis Estate. <i>Summary</i>	297
<i>Diskusija</i>	
<i>Algirdas Baliulis</i> . Lietuvos istorijos šaltinių, rašytų kirilica, kai kurios skelbimo problemos	299
Some Problems of the Publication of Lithuanian Historical Sources in the Cyrillic Script. <i>Summary</i>	314
<i>Šaltinio publikacija</i>	
Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. liepos 4 d. informacinis procesas (<i>parengė Darius Antanavičius</i>)	315
Processus Informativus of 4 July 1575 on Coadjutor Bishop Jurgis Radvilas of Vilnius (Edited by Darius Antanavičius). <i>Summary</i>	344
<i>Recenzijos, Anotacijos</i>	
<i>О. Купчинський. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть / Дослідження. Тексти. Львів, 2004, pp. 1282, [4]. 500 egz., 42 il. ISBN 966-7155-85-4 – (Artūras Dubonis)</i>	345
<i>Mindaugas Paknys. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, 318 p. ISBN 9955-624-71-X – (Darius Baronas)</i>	346
Apie autorius	349
Autoriams	351
Guide for Authors	355

DISKUSIJA

KIRILICA RAŠYTŲ LIETUVOS ISTORIJOS ŠALTINIŲ KAI KURIOS SKELBIMO PROBLEMO

Algirdas Baliulis

Rengiant spaudai ir leidžiant *Lietuvos Metrikos* knygas, nuolat iškyla senųjų kirilicos (kirilikos) raidžių perteikimo klausimas. Nuo XIX a. antrosios pusės (kai pradėta daugiau leisti istorijos šaltinių) iki XXI a. pradžios dėl kirilica rašytų dokumentų publikavimo nuolat ginčijamasi, vis kuriamos naujos taisyklės, kurias vieni leidinių rengėjai traktuoja vienaip, kiti – kitaip. Pabandytume prabėgomis apžvelgti bent pagrindines kirilica rašytų Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo tendencijas.

Kaip pažymima *Vakarų Rusijos aktų* pratarinėje, aktai rašyti *na zapadno-ruskom narečii*, parengti vadovaujantis tomis pačiomis taisyklėmis, pagal kurias buvo spausdinami Archeografinės ekspedicijos istoriniai aktai (vietoje Archeografinės ekspedicijos 1837 m. įsteigta Archeografijos komisija)¹.

Rusijos archeografijos komisijos XIX a. viduryje leisti šaltiniai² (daugiausia iš *Lietuvos Metrikos* knygų) buvo skelbiami pagal to meto rusų kalbos rašybos taisykles: ъ ženklas pridedamas žodžio gale, iš žodžių vidurio išmetamas, ъ ženklas dažnai dedamas po buvusios iškeltos raidės, vartojama rankraštyje nebuvo raidė *i* (*коториу, Глинъскій*) bei ѣ (*бѣгу челоѣченьства*), kitos senosios raidės keičiamos moderniomis (išskyrus *Vakarų Rusijos aktuose* išspausdintą 1340 m. Lietuvos kunigaikščių sutartį su Mozūrų kunigaikščiais ir dar vieną kitą senesnę dokumentą – ten stengtasi išlaikyti senąsias raides ir santrumpas³). Santrumpos atskleidžiamos be jokių skliaustelių, žodžiu, stengiamasi, kad skaitytojui būtų mažiau rūpesčių.

M. Dovnar-Zapolskis, publikuodamas šaltinius, kaip jis pats nurodo (p. ix), stengėsi tiksliai perteikti ne tik tekstą, bet ir rašybos ypatybes, kurios galinčios padėti studijuoti kalbą, nes, neturint pakankamai literatūros šaltinių, tenka kreipti žvilgsnį į

¹ *Акты, относящиеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные Археографическою комиссією*, сост. І. Григорович, т. 1: 1340–1506, Санкт-Петербургъ, 1840 [toliau – AZR-1], p. I–IV.

² AZR-1; *Акты, относящиеся къ исторіи Южной и Западной Россіи, собранные и изданные Археографическою комиссією*, под ред. Н. Костомарова, т. 1: 1361–1598, Санкт-Петербургъ, 1863.

³ AZR-1, nr. 1, p. 13.

aktus. Nors daugelis senųjų *Lietuvos Metrikos* knygų XVI a. pabaigoje perrašytos, tačiau, jo manymu, yra išlaikiusios senosios rašybos bruožus. Todėl leidėjas spausdino dokumentus taip, kaip jie parašyti, tik pridėdavo didžiąsias raides ir skyrybos ženklus pagal tuo metu galiojusias taisykles. Tačiau dokumentų tekstuose pasitaiko klaidų, pasikartojimų, neaiškiai parašytų žodžių, perskaitomų tik apytikriai, pagaliau visai sugadintų vietų. Jas keisti ar taisyti leidėjui atrodė netinkama tiksliame leidinyje: žodis ar sakiny, vienam galįs pasirodyti abejotinas, kitam galįs būti aiškus arba paaiškintas vėliau, atsiradus kitiems šaltiniams. Todėl leidėjas, netaisindamas originalo, visais abejotiniais atvejais tekste pridėdą skliausteliuose surašytas pastabas kursyvu. Tada, kai senovinis tekstas suprantamas, tačiau, nesant pastabų, galėtų būti suprstas kaip korektūros klaidos, tekste skliausteliuose pažymima (*sic*) arba (*s*), patvirtinant, kad taip parašyta originale. M. Dovnar-Zapolskis čia remiasi Krokuvos Akademijos leidiniais. Jo nuomone, *Lietuvos Metrika* pasižymi kai kuriomis paleografinėmis ir filologinėmis savybėmis, tačiau nėra nuodugniai išstudijuota. Todėl leidėjas paliko senuose dokumentuose vartotus „jusus“, ω, ε, dėl tos pačios priežasties praleidžiami ъ ir ѣ ten, kur jų nėra tekste, o iškeltos virš eilutės raidės pateikiamos kursyvu. Publikacijoje senosios dokumentų antraštės nenaudojamos, nes jos esančios netikslios ir ne visada atspindi dokumento turinį. Leidėjas nerado reikalo nurodyti Ponų Tarybos narių ir pareigūnų titulų, nes santrumpos esančios tokios įprastos ir visiems suprantamos, be to, jos atskleidžiamos rodyklėse, kuriose pageidaujantieji gali rasti reikiamų žinių. Leidėjas spausdinti atrinko tik neskelbtus dokumentus, tačiau spausdinimas, pradėtas 1895 m., užtruko ir leidinys išvydo dienos šviesą jau prof. F. Leontovičiui išspausdinus (1897–1898 m.) *Lietuvos Metrikos aktus*, vienas dokumentas (45) buvo išspausdintas ir Muchanovo rinkinyje. Rodyklės planuota sudėti į antrąją dalį, todėl pirmojoje dalyje yra tik dokumentų turinys⁴.

Toliau pateikiame *Lietuvos Metrikos* 6-osios užrašymų knygos dabar transkribuotą rankraštinį tekstą (kairėje), F. Leontovičiaus 1897 m. leidimo (viduryje) ir 1899 m. M. Dovnar-Zapolskio leidimo (dešinėje) variantus:

⁴ *Акты Литовско-русского государства*, изданные М. Довнар-Запольскимъ, вып. 1 (1390–1529), Москва, 1899, р. IX–XII.

<p>21. [1506] 05 07</p> <p>Позволене кн(я)зю Глинскомѹ платити долгъ купцомъ за сукна з мыньцы</p> <p>Алекъса[н]дрѹ, Божю м(и)л(о)стью.</p> <p>Маршалку нашому дворьному, державцы белскому и Ѹтенскому, кн(я)зю Михайлу Лвовичу Глиньскому.</p> <p>Што еси з нашего росказанья и Панов Рады нашое взал сукна ѹ купцовъ на свои руки за ѡдиннадцатъ сот копь грошей и тым сукном платили есмо служебнымъ нашимъ за ихъ службу тым, котории здесе намъ заслужили в панстве нашом ѹ Великом Кназстве Литовском, и ты бы тым купцомъ за тое сукно тыи пенязи поплатил з мыньцы н(а)шое.</p> <p>Писан ѹ Вилни, мая 7 день, индиктъ 9.</p> <p><i>LM (mikrofilmas), kn. 6, l. 9v.</i></p> <p>[<i>Lietuvos metrika. Kn. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6. Parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, nr. 21</i>]</p>	<p>745.</p> <p>V. 9—14. 7 Мая 1506 г.</p> <p>Позволеніе князю Глинскому платити долгъ купцомъ за сукна зъ минцы.</p> <p>Александръ Божію милостію. Маршалку нашому дворному, державцы Бѣльскому и Утенскому, князю Михайлу Львовичу Глинско-му. Што еси зъ нашего росказанія и панове рады нашое взялъ сукна у купцовъ на свои руки за одинадцать сотъ копь грошей и тымъ сукномъ платити есмо служебнымъ нашимъ за ихъ службу, тымъ, которые здѣсе намъ заслужили въ панствѣ нашомъ, у великомъ князствѣ Литовскомъ, и ты бы тымъ купцомъ за тое сукно тыи пенязи поплатилъ зъ мыньцы нашое. Писанъ у Вилни, Мая 7 день. Индиктъ 9.</p> <p><i>Акты Литовской метрики (1499–1507 гг.), т. 1, d. 2, издал Ф. И. Леонтович, Варшава, 1897, р. 179</i></p>	<p>94.</p> <p>Листъ кор. Александра Михайлу Львовичу Глинскому, разрѣшающій ему уплатить купцамъ за сукна, взятыя для расплаты съ служебниками, деньгами изъ минцы.</p> <p>Въ Вильнѣ, 7 мая 1506 года.</p> <p>Александръ боžio милостію.</p> <p>Маршалку нашому дворному, державцы белскому, и утенскому князю Михайлу Лвовичу Глинскому. Што еси з нашего росказанья и панов рады нашое взал сукна у купцовъ на свои руки за одинадцать сот копь грошей; и тым сукном платили есмо служебнымъ нашимъ за ихъ службу – тым, котории здесе намъ заслужили в панстве нашом у великом князстве Литовском. И ты бы тым купцомъ за тое сукно тыи пенези поплатил з мыньцы нашое. Писан у Вилни, мая 7, индиктъ 9.</p> <p><i>Заглавіе:</i> Позволене князю Глинскому платити долгъ купцомъ за сукна з мыньцы.</p> <p><i>Кн. Зап. Лит. VI, л. 9 об.</i></p> <p><i>Акты Литовско-русского государства, изданные М. Довнар-Запольским, вып. 1 (1390–1529 г.), Москва, 1899</i></p>
--	---	---

XIX a. antrojoje pusėje S. Beršadskio iki mirties (1896 m.) rengtas *Lietuvos Metrikos* teismų knygų tomas išėjo tik 1903 m.⁵ Į jį pateko 1-oji, 2-oji ir didesnė dalis 3-iosios teismų knygų (dabar – knygos 221, 222, 223). Čia paliktos visos senosios raidės, o kituose S. Beršadskio sudarytuose leidiniuose palikta tik raidė Ѓ.

Į Ivano Lappo redaguotą leidinį *Lietuvos Metrika*, t. 1, sudėtos 3-ioji, 4-oji ir maždaug pusė 5-osios užrašymų knygų. Redaktorius iš naujo sukūrė kiekvieno dokumento antraštes (to laikotarpio rusų kalba) net tada, kai buvo senoji antraštė, – jo nuomone, antraštės LDK kanceliarijoje buvo sukurtos vėliau. Visos senosios raidės pakeistos moderniomis „graždankos“ raidėmis. Leidinys išleistas remiantis „Imperatoriškosios archeografijos komisijos aktų leidimo taisyklėmis“, tačiau vadovautasi tuo, kad visos skelbiamos knygos perrašytos XVI–XVII a. sandūroje. Perrašant, savaime suprantama, buvo modernizuojama kalba, to norint ar nenorint perrašinėtojų, tad buvo iškreipta pirminė kai kurių žodžių fonetika. Patys tų knygų, iš kurių buvo perrašinėamos knygos, originalai negalėjo būti parašyti pagal bendrąsias taisykles, nes tuometinėje valstybėje egzistavo įvairios šnektos. Tai atsispindėjo ir dokumentuose. Be to, kanceliarijoje dirbo raštininkai, kilę iš įvairių valstybės sričių, bendravo su įvairių šnektų ir kalbų atstovais – maskvėnais, lietuviais, lenkais, totoriais ir kt.⁶ Toliau palyginame *Lietuvos Metrikos* 5-osios užrašymų knygos dokumento rankraštinių tekstą (kairėje) su 1910 m. leidimu (dešinėje):

<p>19. 1494 05 03 Подданыи волости Велижское ѿ даванс за яловицѣ по полкопы гр(о)ш(ей) Сам Александрѣ, Божю м(и)л(о)стю. Били нам чолом люди наши велижане, вса волость, штож перво того новина им ѿведена была, што они дают яловицы до скарбу нашего грошми, бирывано деи на них по патидесат грошеи за аловицу в кождыи год. Ино мы тыми разы то им ѿложили и казали есмо имъ давати въ каждыи год за аловицѣ по полукопью гр(о)шеи и то ѿносити до скарбу н(а)ш(о)го. Писан ѿ Вилни, маа 3 ден, индик(т) 12. Янушко, писарѣ. <i>LM (mikrofilmas), kn. 5, l. 24(9)</i></p>	<p>19. 1494, мая 3. Установленіе размѣра яловичнаго сбора въ скарбѣ съ господарскихъ людей Велижской волости. Подданыи волости Велижское ѿ даван[ъ]е за яловицу по полкопы гр[о]ш[ей]. Самъ Александрѣ Бож[ъ]ю милост[ъ]ю. Били намъ чоломъ люди наши Велижане, вся волость, штожъ перво того новина имъ уведена была, што они дають яловицы до скарбу нашего грошми, бирывано дей на нихъ по пятидесять грошей за яловицу въ каждый годъ. Ино мы тыми разы то имъ отложили и казали есмо имъ давати въ каждый годъ за яловицу по полукопью грошей и то относити до скарбу нашего. Писанъ у Вилни, мая 3 день, индик[тъ] 12. Янушко писарѣ. <i>RIB, t. 27, 531</i></p>
---	--

⁵ *Литовская Метрика*, t. 1 (*Русская историческая библиотека* [toliau – RIB], t. 20), Санкт-Петербург, 1903.

⁶ *Литовская Метрика*, отдел 1, часть 1: книги записей, t. 1 (RIB, t. 27), Санкт-Петербург, 1910.

Suprantama, rankraštį ruošiant spaudai dabar, senosios raidės taip pat būtų pakeistos šiuolaikinėmis.

Matvejus Liubavskis knygos *Oblastnoje delenije*⁷ priede paskelbė 50 dokumentų iš įvairių *Lietuvos Metrikos* knygų, tačiau tų dokumentų skelbimo principų neaptarė, nes matyti, jog rėmėsi Archeografijos komisijos nustatytomis taisyklėmis. Vienur kitur jis paliko Ъ ir žodžių gale pridėjo ъ ar ъ ženklus, iškeltas raides įrašė į eilutę ir santrumpas atskleidė be jokių skliaustų ar nuorodų. O I. Malinovskis santrumpų neatskleidžia, po nebaigtų žodžių deda tašką: *млѣть, Бож. нарож*.⁸

Toliau pateikiame 1510 m. gruodžio 18 d. dokumentą, skelbtą M. Liubavskio 1892 m. ir mūsų – 1995 m.

<p style="text-align: center;">№ 21</p> <p style="text-align: center;"><i>Листъ пану Венславу Костевичу, маршалку, на держанье двора Дорсунишокъ зъ волостью до живота</i></p> <p>Жикгимонтъ, Божью милостью король. Ко всимъ бояромъ и слугомъ путнымъ, и мѣшчаномъ, и людемъ волостнымъ Дорсунишского двора. Дали есмо тотъ дворъ Дорсунишскій и зъ волостью отъ насъ держати маршалку нашому пану Венславу Костевичу со всимъ съ тымъ, какъ тотъ дворъ первыи владники наши отъ насъ держивали; а онъ маеть намъ тотъ дворъ справяти и люди садити, а мы, видячи его таковую послугу. тотъ дворъ Дорсунишскій ему есмо дали до его живота. И не маемъ его съ того владу рушати безъ его вины. И на то дали ему сесь нашъ листъ зъ нашою печатью. Писанъ въ Краковѣ декабрь 18 день, индиктъ 14 (1510 г.).</p> <p>(Литов. Метр. кн. Запис. VIII, л. 409).</p> <p>М. Любавский, <i>Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания первого Литовского Статута</i>, Москва, 1892</p>	<p style="text-align: center;">545. 1510.12.18</p> <p style="text-align: center;">Лист п(а)ну Венславу Костевичу, маршалку, на держанье двора Дорсунишокъ з волостью, до живота его [425v(409v)]</p> <p>Жикгимонт, Божю м(и)л(о)стью корол.</p> <p>Ко всимъ бояромъ и слугамъ путнымъ, и мешчаном, и людем волостнымъ Дорьсунишского двора.</p> <p>Дали есмо тот дворъ Дорсунишки и зъ волостью от насъ держати маршалку нашому п(а)ну Венславу Костевичу со всимъ с тымъ, как тотъ дворъ первыи владники н(а)ши от насъ держивали, а он мает намъ тот дворъ справяти и люди садити, а мы, видячи его таковую послугу, тотъ дворъ Дорьсунишки ему есмо дали до его живота и не маемъ ег(о) с того владу рушати безъ его вины. И на то есмо дали ему сесь нашъ листъ з нашою печатью.</p> <p>Писан в Кракове, дек(абря) 18 д(е)нь, индик(т) 14.</p> <p style="text-align: right;"><i>Lietuvos Metrika. Kn. Nr. 8 (1499–1514). Užrašų knyga 8</i>, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995</p>
--	---

⁷ М. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-русского государства ко времени издания Первого Литовского Статута*, Москва, 1892.

⁸ И. Малиновский, *Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого Княжества Литовского*, Томск, 1901.

Recenzuodamas jau Pirmojo pasaulinio karo metu Rusijos archeografijos komisijos išleistas dvi *Lietuvos Metrikos* knygas (*Przeгляд krytyczny: Litowskaja metrika. Knigi publicznych dzieł. Tom 1. (RIB, t. XXX). Petersb. 1914; Litowskaja metrika. Knigi publicznych dzieł. Perepisi wojska litowskago. (RIB, t. XXXIII). Petersb. 1915*), H. Lowmiańskis pažymi:

Šaltinio tekstas perteiktas gerai, spausdinta graždanka, o ne kirilica, raidėmis parašyti skaičiai perteikti arabiškais skaitmenimis, raidės *oy* (aštuoniukės pavidalo) ir y perteiktos kaip *y*, *ja* – *я*, kai kur pridėtas kietinimo ženklas *ѣ*. Palyginti su *Akty Zap. Ros., III*, geriau parengta *RIB*, ypač tokios smulkmenos kaip artimesnių lenkų kalbai žodžių surusinimas (*Akty* – korolevskaja, *žadlivost'*, *RIB* – *krolevskaja*, *žadlivost'* ir pan. *Akty* yra praleistų vietų, taigi senesniais Archeografijos komisijos leidiniais galima remtis tik tuo atveju, jeigu nėra kitų.

Recenzento nuomone, pats Archeografijos komisijos planas leisti atskiras LM knygas, jas dalyti į užrašymų, teismų, viešųjų reikalų yra ydingas, reikėjo dokumentus sisteminti ir leisti chronologine tvarka, neatsižvelgiant į knygas. Žinoma, parengti chronologinius-sisteminius rinkinius yra sunkus darbas, matyt, todėl jo ir atsisakyta. Archeografijos komisijos leidiniai (Peterburgo, Kijevo, Vilniaus) nebuvo to lygio, kurį, nors ir nepalyginti blogesnėmis sąlygomis, pasiekė lenkų leidyklos.

1528 m. kariuomenės surašymo tekstas (tomą redagavo S. Ptašyckis) perteiktas kruopščiai, abejotinos vietos pažymėtos išnašose, tik skaitytojas laimėtų, jeigu būtų atskleistos dažnai pasitaikančios santrumpos⁹.

R. Mienickis, recenzuodamas *Lietuvos Metrikos* 16-osios užrašymų knygos leidimą Minske, kaip tik džiaugiasi, kad išleista visa knyga, o ne atskiri dokumentai, ir tikisi, jog bus leidžiami ir kiti tomai, ir linki Dmitriui Daugėlai nebeleisti atskirų aktų. Tai tarsi Rusijos archeografijos komisijos Rusijos istorijos bibliotekos (*RIB*) serijos leidinių tęsinys. Negalėjęs susipažinti su originalu recenzentas negalėjo kalbėti ir apie teksto perteikimo tikslumą. Tačiau Daugėla, turėdamas nemažą leidimo praktiką, be abejo, stengėsi išvengti klaidų. Didžiausia klaida – parašėse nėra kritinių ir dalykinių pastabų (o *RIB* jos yra) apie asmenis ir vietas, nors leidėjas pratarmėje ir aiškina, kad apskritai buvo laikomasi Archeografijos komisijos *Lietuvos Metrikai* leisti parengtų taisyklių, tačiau praktikoje neįstengė pasiekti to lygio. Nevienoda didžiųjų ir mažųjų raidžių rašyba, reikėjo naudoti dažnai pasikartojančių žodžių santrumpas, pavyzdžiui, *jeho miłost*, rodyklės sudarytos nelabai kruopščiai, dažnai neaišku, apie kokias vietas kalbama, tačiau tuos netikslumus lengvai išsiaiškina pats tyrinėtojas¹⁰.

⁹ H. Łowmiański, (rec.) „Litowskaja metrika. Knigi publicznych dzieł. Tom pierwszy. (RIB, t. XXX). Petersb. 1914; Litowskaja metrika. Knigi publicznych dzieł. Perepisi wojska litowskago. (RIB, t. XXXIII). Petersb. 1915“, *Ateneum Wileńskie*, nr. 2, 1923, p. 268–274.

¹⁰ R. Mienicki, (rec.) „Беларускі архіў, т. II. (XV–XVI ст.)“, *Archivum Alboruthenicum*, t. 2, Інстытут Беларускае Культуры. Археаграфічная Камісія. Менск – 1928 – Minsci“, *Ateneum Wileńskie*, t. 7, sąs. 1–2, 1930, p. 365–370.

1969 m. Maskvoje išleistose istorinių dokumentų skelbimo taisyklėse sakoma, kad skelbiant iki XVI a. pradžios parašytus rankraščius, mokslinio pobūdžio leidiniuose paliekamos dabar nebevertojamos raidės, titlai atskleidžiami, iškeltos raidės nukeliamos į eilutę ir spausdinamos kursyvu; atkurtos po titlais raidės suskliaučiamos lenktiniais skliausteliais (p. 30, § 63). XVI a. pradžios–XVIII a. pabaigos dokumentų tekstas skelbiamas pasaulietiniu (*graždanka*) šriftu, nebevertojamos raidės pakeičiamos dabartinėmis, tik Ъ raidė gali būti paliekama, jeigu žymi tarimo ypatybę. Santrumpose po titlais esančios raidės nukeliamos į eilutę – jos niekaip neišskiriamos, kietinimo ir minkštinimo ženklai dedami pagal dabartinės rašybos taisykles (p. 30, § 64). Skaičiai, dokumentų tekste įrašyti raidėmis, perteikiami arabiškais skaitmenimis (p. 30, § 65)¹¹.

Sergejaus Kaštanovo nuomone, leidžiant XVI–XVII a. Rusijos aktus, yra norinčių grįžti prie sudėtingesnių leidimo taisyklių, nes supaprastinti leidimo metodai netenkina lingvistų, tuo labiau, kad kompiuterinis teksto rinkimas leidžia panaudoti įvairius šriftus. Iš esmės nesutaikomas lingvistinio ir diplomatinio (kritinio) dokumentų leidimo skirtumas yra tas, kad kalbininkai stengiasi palikti dokumento skyrybos ženklus ir neleidžia teksto interpretuoti istorijos ir teisės požiūriu, o „diplomatai“ atsisako palikti rankraščio skyrybos ženklus ir į seną dokumento tekstą sudeda ženklus atsižvelgdami į dabartinės kalbos taisykles (arba bent pagal prasmę), taigi dokumento turinį interpretuoja istorijos ir teisės požiūriu. Visi kiti skirtumai ne tokie ir svarbūs. Naudojant kursyvą iškeltoms raidėms žymėti ir skliaustelius atskleistoms santrumpoms, „diplomatini“ leidimas gali būti naudojamas ir kaip lingvistinis. Tokia me leidime pilnai parašyti žodžiai ir tekstas suskirstytas sakiniais, tad leidinys kur kas patogesnis studijuoti ir cituoti istorikams, negu grynai lingvistinis.

Paplitusi nuomonė, kad joks leidinys, išskyrus fotografuotą, negali visiškai patenkinti lingvisto ir paleografo. Tačiau ir fototipinis leidinys turi trūkumų: dėl dėmių, patamsėjusių vietų, įbrėžimų, trintų vietų sunku skaityti. Tad neabejotina, kad geriausia studijuoti patį rankraštį. Galbūt būtų teisingiau priėti išvadą, kad jeigu nė vienas leidinys nepriartėja prie idealo, tai mokslui ir nėra esminio skirtumo, kokie leidinių tipai daugiau ar mažiau adekvatūs rankraščio tekstui. Atrodo, kad „diplomatini“ leidinys yra aukso vidurys tarp dviejų kraštutinumų – istorikams nepatogaus lingvistinio leidinio ir „kritinio“, nepriimtino lingvistams.

Skelbiant šaltinius, pagrindinis dalykas yra teksto perteikimo principai. Dabartinėje archeografijoje jie gerokai skiriasi ir priklauso nuo chronologijos, šaltinio pobūdžio ir skelbimo tipo. Vadovaujantis tarptautiniais šaltinių tekstų perteikimo principais, tekstą reikia gerbti, negalima jo papildyti ar sutrumpinti arba kaip nors kitaip keisti, apie tai neinformuojant skaitytojo. To paties principo laikomasi ir rusiškųjų

¹¹ *Правила издания исторических документов в СССР*, Москва, 1969.

šaltinių publikacijose. Tačiau nefaksimiliniai leidiniai negali tiesiogiai parodyti šaltinio tokio, koks jis yra išlikęs. Todėl tekstas perteikiamas dabar naudojamais šriftais pagal nustatytas taisykles, jis skirstomas pastraipomis, sudedami skyrybos ženklai, ten, kur reikia, rašomos didžiosios raidės, atskleidžiamos santrumpos. Tačiau tai netaikoma lingvistiniams leidiniams, kuriuose labiau prisilaikoma šaltinio originalo (neatskleidžiamos santrumpos, nenaudojama dabartinė skyryba ir pan.)¹².

1990 m. Ukrainoje išleistas šaltinių rinkinys vadovaujantis 1986 m. parengtomis Ukrainos XVI–XVIII a. šaltinių skelbimo taisyklėmis: paliktos senosios raidės, santrumpos neatskleistos ir spausdintos su titlais, iškeltos raidės spausdintos kursyvu. Be to, atsižvelgta ir į *Lietuvos Metrikai* leisti parengtas rekomendacijas¹³, taip pat ir į U. Edlinskos bei V. Straško parengtas *Metodines XVI–XVIII a. tekstų perteikimo rekomendacijas*¹⁴, kuriose perteikimo būdai skirstomi į diplomatinį, mokslinį-kritinį ir populiarių. Konferencijoje aptariant rekomendacijas konstatuojama, kad teksto perteikimo metodai dažnai susipina, tačiau dėl tekstų perteikimo griežtos unifikacijos, matyt, nesutariama. 1992 m. V. Straško parengia dar vieną projektą, kuriame jis skiria teksto perdavimo metodus į diplomatinį ir į populiarių. Diplomatiniam tekste paliekamos senosios raidės, iškeltos raidės ir spausdinamos kaip iškeltos, santrumpos neatskleidžiamos, žymimos eilutės. Populiariame tekste iškeltos raidės nuleidžiamos į eilutę be skliaustelių, santrumpos atskleidžiamos be jokių išskyrimo ženklų ar kursyvo¹⁵.

1984 m. I. A. Bulyginas parengė „*Rusų valstybės XVI–XVII a. pradžios aktų leidimo taisykles*“¹⁶. Jose, be kita ko, rekomenduoja senąsias raides keisti dabartinėmis, kietinimo ir minkštinimo ženklus palikti, iškeltas raides spausdinti kursyvu, santrumpas atskleisti lenktiniuose skliaustuose ir pan. To paties prisilaikoma ir *Lietuvos Metrikai* skelbti 1985 m. A. L. Choroškevič ir S. M. Kaštanovo parengtuose ir išleistuose plačiuose „*Lietuvos Metrikos* leidimo ir aprašymo metodiniuose nurodymuose“¹⁷.

Vis dėlto Lietuvoje buvo susiklostę kiek kitokie tekstų perteikimo principai. Dar 1941 m. K. Jablonskis nužymėjo pagrindinius kirilica rašytų šaltinių publikavimo princi-

¹² С. М. Каштанов, *Актовая археография*, Москва, 1998, р. 36, 242–244.

¹³ *Торговля на Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина*, Київ, 1990.

¹⁴ *Передача текстів документів і пам'яток. Матеріали науково-методичної наради, квітень 1990 р.*, Київ, 1990.

¹⁵ В. Страшко, *Правила передачі тексту кириличних документів XVI–XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів (проект)*, Київ, 1992.

¹⁶ *Правила издания „Актів Русского государства XVI – начала XVII вв.“*, составитель И. А. Бульгин, Москва, 1984.

¹⁷ *Lietuvos Metrikos leidimo ir aprašymo metodiniai nurodymai (Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики)*, parengė A. L. Choroškevič ir S. M. Kaštanov, ats. red. V. Pašuto ir J. Jurginis, Vilnius, 1985.

pus, nurodydamas, kad aktas spausdinamas visas taip, kaip parašytas, rašomi visi žodžiai, kad ir sutrumpinti tekste. Seniau didžiosios raidės daugelyje žodžių buvo rašomos tik dėl gražumo, dabar dėl jų tik sunkiau skaityti raštą. Žodžiai turi būti išskiriami ir sujungiami taip, kaip daroma dabar, nesilaikant, kaip rašyta senovėje, tačiau reikia žinoti, kad prielinksniai buvo sujungiami į vieną žodį su daiktavardžiu, o priešdėliai buvo rašomi skyrium. Reikėtų vartoti visas raides, esančias rankraštyje (Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ), tačiau galima spausdinti reformuota kirilica, kad būtų lengviau skaityti. Skaičiai rašomi taip pat raidėmis su titlu. Kitų kalbų raštai spausdinami pagal toms kalboms pritaikytas įprastas taisykles. Prieš kiekvieną aktą turėtų būti spausdinama data, asmuo, kurio vardu parašytas raštas, ir trumpas jo turinys. Metai žymimi pagal mūsų metų skaičiavimą, nesvarbu, kaip jie pažymėti dokumente. Indiktai išverčiami į mūsų metus, jei negalima nustatyti tiksliai, žymima (?). Datos į dabartinį Grigaliaus kalendorių neverčiamos. Nurodomas asmuo – vardas, pavardė, titulas, luomas, adresatas. Turinys parašomas kuo trumpiau, bet tiksliai, kad skaitytojas iš karto jį suvoktų¹⁸. Pagal tokias taisykles 1934 m. K. Jablonskis išleido inventorių rinkinį *XVI a. Lietuvos inventoriai*¹⁹. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo jo parengtuose leidiniuose vartoti senąsias raides atsisakyta. *Ginčų* I dalyje K. Jablonskis nurodo: „Skelbiant dokumentus, rašyba palikta senoji, t. y. nebandyta pritaikyti ją prie dabartinės baltarusių ir lenkų kalbų rašybos. Tiktai nebevartojamos raidės pakeistos dabar vartojamomis; rusiškuose tekstuose paliekamas ženklas Ѧ žodžių gale, kur jis buvo, visos iškeltos raidės nukeliamos į eilutę. Raidės, kurios abiejų kalbų tekstuose praleistos trumpinant, įrašomos kursyvu. Išplyšusios, išdilusios ir šiaip išnykusios vietos papildomos, kur tai galima, spėjamais žodžiais ar raidėmis, kurie duodami laužtiniuose skliausteliuose [], o praleistos rankraštyje raidės ar žodžiai – paprastuose skliausteliuose ()“²⁰. Apie apostrofą (') po iškeltos raidės nekalbama, nors leidinyje jis vartojamas. Kiek vėliau K. Jablonskio principus taikė jo mokinys Rimantas Jasas, pavyzdžiui, leisdamas dar K. Jablonskio parengtą leidinį *Raganų teismai Lietuvoje*, tačiau nurodė, kad „kirilica rašytuose XVI—XVII a. tekstuose dėl techniškų kliūčių raidės Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ, Ѧ pakeistos raidėmis e, Ѧ, o, y, kietinimo ženklas Ѧ žodžio viduryje ir ũ priebalsiui j žymėti dedamas tik ten, kur jis yra K. Jablonskio nuorašuose... Raidės iškėlimas virš eilutės žymimas apostrofu ('). Tariamasis nuosakos dalelytė Ѧ Ѧ paliekama parašyta atskirai nuo veiksmažodžio, kaip yra K. Jablonskio nuorašuose. Praleisti žodžiai ir sakiniai pažymėti daugtaškiais. Akivaizdžios raštininko klaidos tekste ištaisytos ir pažymėtos paraštėje“²¹.

¹⁸ A. Baliulis, „Akademiko Konstantino Jablonskio šaltinių skelbimo principai“, *Konstantinas Jablonskis ir istorija*, sudarė E. Rimša, Vilnius, 2005, p. 23–32.

¹⁹ *Istorijos archyvas, t. 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, surinko K. Jablonskis, Kaunas, 1934.

²⁰ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, 1 dalis: XVI–XVII amžiai*, sudarė K. Jablonskis, Vilnius, 1959, p. 6.

²¹ R. Jasas, „Pratarmė“, *Raganų teismai Lietuvoje*, parengė K. Jablonskis ir R. Jasas (*Lietuvos teisės paminklai, t. 2*), Vilnius, 1987.

Panašių principų laikytasi 1988 m. išleistame *Lietuvos teisės paminklų* 3 tome²², tik čia atsisakyta apostrofu, bet virš eilutės iškeltos raidės spausdintos kursyvu, dažnai pasitaikantys žodžiai – *милость, пан, пани* – sutrumpinami į *м., п.*, jeigu jie yra prieš pavardę ar pareigas, *Великое Князство Литовское –ВКЛ*.

Praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje buvo suformuluota tarptautinė mokslinė programa *Lietuvos Metrikos* knygų publikavimui atnaujinti. Buvo stengtasi tęsti Pirmojo pasaulinio karo nutrauktą Rusijos archeografijos komisijos *Lietuvos Metrikos* knygų publikavimo darbą²³. Tačiau subyrėjus Sovietų Sąjungos imperijai, iš *Lietuvos Metrikos* leidėjų sąrašo iškrito pagrindinis leidybos organizatorius – Rusija, kurios žinioje yra ir *Lietuvos Metrikos* knygos. Pagrindiniu *Lietuvos Metrikos* leidėju nuo 1993 m. tampa Lietuva, tačiau knygas rengia spaudai iš mikrofilmų; vieną kitą knygą išleidžia Baltarusija, Lenkija ir Ukraina. Gaila, kad buvo tęsiamas carinės Rusijos Archeografijos komisijos pradėtas leidimas, o ne visiškai iš naujo išleista visa 5-oji užrašymų knyga; ją reikia išleisti visą, tuo labiau, kad E. Banionio parengtos knygos dalies tiražas išparduotas, o Rusijoje išleista dalis tapo bibliografinė retenybe. Juk pagaliau jau pakartojome (t. y. parengėme iš naujo) ir 1-osios, 3-iosios bei 4-osios knygų leidimus.

Kaip nurodoma 5-osios užrašymų knygos (t. y. antrosios jos dalies) pratarmėje, rankraščio tekstas perteikiamas paraidžiui ir aptariami kai kurie nukrypimai, t. y. kai kurios senosios raidės (*ε, ε, ѣ, ъ, ω, ѡ, а*) keičiamos moderniomis (*е, и, о, я*). Iškeltos raidės nukeliamos į eilutę ir spausdinamos kursyvu, santrumpos atskleidžiamos lenktiniuose skliaustuose, raidės, reiškiančios skaičius, perteikiamos arabiškais skaitmenimis. Skyrybos ženklai sudedami pagal dabar taikomas taisykles, tekstas skaidomas pastraipomis. Eilučių pabaiga žymima ženklu /, puslapio pabaiga žymima ženklu //, tačiau puslapio numeris spausdinamas laukelyje. Laukelyje spausdinamas ir dokumento numeris bei data. Tekstas perkrautas dažnai nereikalingų pastabų, nes stengiamasi komentuoti kiekvieną XIX a. brūkštelėjimą ar taškelį, visiškai nesusijusį su knygos tekstu. Tuo metu dėl parengėjo Egidijaus Banionio ligos ir dėl leidyklos nustatytų terminų nebuvo dar kartą patikrintas knygos tekstas pagal rankraštį, todėl jame pasitaiko netikslumų, praleistų eilučių, ir šią knygą vertėtų išleisti vėl, pataisius pasitaikančias klaidas bei pridėjus knygos pirmąją pusę, spausdintą *RIB* 27 tome. Apskritai teigiamai vertinant pirmąją mūsų laikais jau Lietuvoje išleistą *Lietuvos Metrikos* 5-osios užrašymų knygos antrąją pusę, kurioje gausu dalykinių komentarų, ypač sprendžiant nedatuotų dokumentų datavimo klausimus, nuorodų, kur dokumentai buvo spausdinti anksčiau, reikia pažymėti, kad ji turėjo būti grynai mokslinis

²² *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimai 1583–1655*, parengė V. Raudeliūnas ir A. Baliulis (*Lietuvos teisės paminklai*, t. 3), Vilnius, 1988.

²³ E. Banionis, „Pratarmė“, *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5. Užrašymų knyga 5*, Vilnius, 1993, p. 37.

leidinys (tačiau turėjo ir populiarumo bruožų – tai raidžių moderninimas, vietoje dalykų rodyklės – nemokslininkams nesuprantamų žodžių žodynėlis) ir turėjo būti pavyzdžiu vėliau numatomoms leisti knygoms. Tačiau *Lietuvos Metrikos* leidimo Lietuvoje organizatorius ir 5-osios knygos parengėjas, deja, jau neišvydo išleistos knygos. Kitų *Lietuvos Metrikos* knygų parengimas buvo šiek tiek supaprastintas – atsisakyta žymėti eilutes, dokumento numerį ir datą bei puslapius paraštėse, daugumoje knygų atsisakyta komentarų, dokumentų turinys spausdinamas lietuvių kalba. Apskritai *Lietuvos Metrikos* knygas kiekvienas rengėjas stengiasi išleisti „sukurpęs pagal savo kurpalį“, nes tik jis atsako už padarytas klaidas. Pavyzdžiui, Baltarusijoje leidžiamose knygose dar įrašyta ir redakcinė kolegija, tačiau kažin ar ji turėjo įtakos parengėjui. Baltarusijoje Valerijaus Mianžynskio parengtoje *Lietuvos Metrikos* 28-ojoje knygoje prisilaikoma *Metodinių nurodymų*, tačiau *ε, А* raides perteikiant šiuolaikinėmis *e, я*, viršuje uždedamas taškas, o *ʹ* perteikiamas *ŭ* raide (kitose baltarusių išleistose knygose taškų ant raidžių *e, я* atsisakyta), be to, ženklų / atskiriamos eilutės, rankraščio lapų numeriai įterpiami į tekstą²⁴. O Aleksandras Gruša, parengęs *Lietuvos Metrikos* 44-ąją užrašymų knygą, kiekvienam dokumentui dar prideda savo antraštes, pateikia lotyniškų dokumentų vertimus į baltarusių kalbą²⁵. Parengėjas jautriai reaguoja į kolegų pastabas, daugiau dėmesio skiria dokumento pateikimo formai ir kitoms smulkmenoms, o ne teksto perteikimui²⁶.

Šiuo metu rengiant kirilica rašytus dokumentus spaudai, vadovaujamosi maskviečių S. Kaštanovo ir A. Choroškevič parengtais, bet Vilniuje išleistais *Lietuvos Metrikos* leidimo metodiniais nurodymais²⁷, tačiau atsižvelgiama ir į K. Jablonskio parengtus leidinius, atskirų *Lietuvos Metrikos* knygų dokumentų įvairovę, siekiama, kad be problemų būtų galima rekonstruoti rankraštį. Apskritai kalbininkams slavistams pasirodė, kad neįmanoma rekonstruoti rankraščio ir reikėtų tekstus skelbti taip, kaip rankraštyje, jokių būdu jų nemoderninti²⁸. Vis dėlto istorikams svarbus dokumentų turinys, o žodžių grafinė išraiška kokios nors kitos prasmės nesuteikia, nes tas pats žodis tame pačiame puslapyje rašomas įvairiai ir kokios nors sistemos neįmanoma nustatyti²⁹.

²⁴ *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага, кн. 28 (1522–1552). Кніга запісоў 28*, падрыхтавал В. Мянжынскі, Менск, 2000.

²⁵ *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага, кн. 44, кніга запісоў 44 (1559–1566)*, падрыхтавал А. І. Груша, Мінск, 2001.

²⁶ А. Груша, „«Малапрыстасаванья» рэкамендацыі ці малападрыхтаванья рэцэнзенты?“, <http://txt.knihi.com/bha/10/hrusha10.htm>

²⁷ *Lietuvos Metrikos leidimo ir aprašymo metodiniai nurodymai*, parengė A. Choroškevič, S. Kaštanov, ats. red. V. Pašuto ir J. Jurginis, Vilnius, 1985.

²⁸ Т. Тимченко, А. Ліфсікас, „Dėl Lietuvos Metrikos leidybos“, *Lietuvos Metrikos naujienos*, sąs. 6, 2002, Vilnius, 2003, p. 26–40.

²⁹ А. Baliulis, „Replika Lietuvos Metrikos taisyklių klausimu“, *Lietuvos Metrikos naujienos*, sąs. 7, Vilnius, 2005, p. 41–42.

Vilniaus universitete leidžiamų Teismų knygų tekstų parengimas kiek skiriasi nuo *Metodinių nurodymų* rekomendacijų, bet iš esmės jų laikomasi, nors registras kažkodėl spausdinamas kursyvu, kaip ir dokumentų antraštės, o išskeltos raidės – stačiu šriftu, lapų numeracija – laukeliuose (kitose knygose jau pačiame tekste), // ženklas žymi puslapio pradžią, po išskeltų raidžių skliausteliuose įterpiamas minkštinimo ženklas (*Грыгор(ь)я*)³⁰. Vis dėlto knygos apipavidalinimas, išmatavimai, rodyklės ir pan. gerokai skiriasi nuo Lietuvos istorijos institute leidžiamų *Lietuvos Metrikos* knygų. Kol kas ši vienintelė *Lietuvos Metrikos 6-oji teismų* knyga sulaukė platesnio įvertinimo, ypač dėl teksto perteikimo. Recenzento Vytauto Raudeliūno nuomone, „toks teksto perdavimo metodas, kai jame paliekamos aiškios rašovų bei perrašinėtojų klaidos, ir tik išnašose jos ištaisomos, vargu ar gali būti priimtinas [...] yra didelis skaitytojo apsunkinimas, laikytinas vienu iš esminių publikacijos trūkumų“. Nesuvienodinta kai kurių žodžių rašyba (*иуж бы* ir *иужбы* ir kt.), esama įvairių teksto perskaitymo netikslumų³¹.

Toliau pateikiame to paties dokumento transkripcijos, atliktos pagal K. Jablonskio parengtas taisykles, variantą (kairėje). Tačiau mums atrodo, kad reikėtų toliau eiti teksto prastinimo keliu. Jeigu išmestume nereikalingus kietinimo ženklus, po išskeltų raidžių apostrofą dėtume tik ten, kur turėjo būti kietinimo ar minkštinimo ženklas, – dokumento prasmė nenukentėtų – juk lietuviui istorikui išskeltų raidžių žymėjimas ar kietinimo ženklų rašymas neturi prasmės (tie patys žodžiai buvo rašomi ir su tais ženklais, ir be jų), – ir jeigu kursyvu būtų spausdinamos tik atskleistos santrumpos, tada tekstas atrodytų taip (žr. viduryje); dešinėje skiltyje yra tas pats dokumentas perteiktas lietuviškomis raidėmis:

<p>Лист пану Вен'славу Костевичу, мар'шалку, на дер'жанье двора Дор'сунишокъ з волостью, до живота его</p> <p>Жикгимонт, Бож'ю милостью корол.</p> <p>Ко всимъ бояромъ и слугамъ путнымъ, и мешчаном, и людем волостнымъ Дор'сунишского двора.</p> <p>Дали есмо тот дворъ Дор'сунишки и зь волостью</p>	<p>Лист пану Венславу Костевичу, маршалку, на держанье двора Дорсунишок з волостью, до живота его</p> <p>Жикгимонт, Бож'ю милостью корол.</p> <p>Ко всим бояром и слугам путным, и мешчаном, и людем волостным Дорсунишского двора.</p> <p>Дали есмо тот двор Дорсунишки и з волостью от нас</p>	<p>List panu Venslavu Kosteviču, maršalku, na deržanje dvora Dorsunišok z volostju, do života jeho</p> <p>Žigimont, Božju milostju korol'.</p> <p>Ko vsim bojarom i slugam putnym, i meščanom, i liudem volostnym Dorsuniškogo dvora.</p> <p>Dali jesmo tot dvor Dorsuniški i z volostju ot nas deržati maršalku našomu panu Vensla-</p>
--	---	---

³⁰ *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji teismų bylų knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius, 1995, p. CXXXVIII–CXLV.

³¹ V. Raudeliūnas, „Antrasis Lietuvos Metrikos tomas“, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, Vilnius, 1997, t. 36, p. 280–298.

<p>от насъ деръжати маршальку нашему пану Венславу Костевичу со всимъ с тымъ, как тотъ дворъ перъвыи врадники наши от насъ деръживали, а он мает намъ тот дворъ справяти и люди садити, а мы, видячи его такову послугу, тотъ дворъ Доръсунишьки ему есмо дали до его живота и не маемъ его с того владу рушати безъ его вины. И на то есмо дали ему сесь нашъ листъ з нашою печатюю.</p> <p>Писан в Кракове, декъ абрря 18 день, индикъ [Г] 14</p>	<p>держати маршалку нашему пану Венславу Костевичу со всим с тым, как тот дворъ первыи вранники наши от нас держивали, а он мает нам тот двор справяти и люди садити, а мы, видячи его такову послугу, тот двор Дорсунишки ему есмо дали до его живота и не маем его с того владу рушати без его вины. И на то есмо дали ему сесь наш лист з нашою печатюю.</p> <p>Писан в Кракове, декабрь 18 день, индикт 14</p>	<p>vu Kosteviču so vsim s tym, kak tot dvor pervyi vradniki naši ot nas derživali, a on ma-jet nam tot dvor spraviati i liu-di saditi, a my, vidiači jego ta-kovuju poslugu, tot dvor Dorsuniški jemu jesmo dali do jego života i nie majem jego s togo vladu rušati bez jego vi-ny. I na to jesmo dali jemu ses' naš list z našoju pečatju.</p> <p>Pisan v Krakove, dekabria 18 den', indikt 14</p>
---	--	--

Mums atrodo, kad dokumentą transkribavus (atsižvelgiant į kai kurių žodžių tari-mą) lotyniškėmis raidėmis, dokumento tekstas yra suprantamesnis skaitytojui, neipra-tusiam prie graždankos raidyno. Kolegės Ingos Ilarienės nuomone, tyrinėtojams kur kas paprasčiau naudotis varšuvietiška *Lietuvos Metrikos* kopija lotyniškėmis raidė-mis, tad tolesnis *Lietuvos Metrikos* dokumentų publikavimas ta forma, kurios reikia vartotojui, paskatintų ją tyrinėti³². Taigi tiek Lietuvos skaitytojui, tiek Vakarų Europos šalių istorikams būtų kur kas patogiau skaityti šaltinius lotynų abėcėle. Lenkiškos transkripcijos pavyzdį galima rasti *Lietuvos Metrikos* 5-ojoje užrašymų knygoje: ki-rilica rašytas tekstas buvo dingęs, vietoje jo trūkstama dalis atspausdinta iš Varšuvos nuorašo³³; be to, juk lotynų abėcėle transkribuoti daugumos *Lietuvos Metrikos* knygų registrai.

Todėl negalima atsisakyti minties, kad kirilica rašytus dokumentus vertėtų perteikti ir spausdinti lotyniškėmis raidėmis, tuo labiau, kad XVIII a. daugelis knygų kaip tik ir buvo perrašytos ir cituojamos lotyniškėmis raidėmis (prisilaikant lenkų kalbos rašy-bos, t. y. dvigubų raidžių *sz*, *cz*, kietosios *ł* ir pan.). Mums atrodytų, kad Lietuvoje leidžiamuose tekstuose geriau būtų rašyti lietuviškas raides (č, š, ž).

Toliau pateiktas *Pirmojo Lietuvos Statuto* XII skyriaus 13 straipsnis graždanka (1 skiltis), transkribuotas lotyniškėmis raidėmis Lenkijoje ir transkribuotas lietuviško-mis raidėmis. Taigi tokia trumpame tekstelyje sutaupoma 3–4 eilutės spausdinant

³² I. Ilarienė, „Lietuvos Metrikos tyrinėjimai Oļštine: konfliktų dėl žemės valdų Palenkėje ir Gardino žemėje kontūrai“, *Lietuvos Metrikos naujienos*, sąs. 7, Vilnius, 2005, p. 25.

³³ *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5. Užrašymų knyga 5*, p. 79–81.

lietuvišku šriftu, bet ar bent kiek pasikeičia straipsnio prasmė? Galime teigti, kad visiškai nesikeičia, o skaityti kur kas patogiau. Ir argi mažiau suprantami transkribuoti tekstai lotyniškomis raidėmis, sakysime, 1841 m. Poznanės leidime³⁴ (2 skiltis), arba naudojant lietuviškas raides (3 skiltis):

<p>[XII]. 13. Естли бы кого пес непривязанный зьел</p> <p>Тэж уставуем: коли бы кого пес уел с чиего пощеванья, а был бы о то до суда позван, а не знал бы ся ку пощеванью таковому, хочем и сказуем, иж таковой присягою своею телесною невинность свою маеть очищати. А естли бы сам не хотел присягнути, тогда жалобнику маеть присяги допустити, тогда будеть повинен шляхтичу безчестье платити, а простому чоловеку за рану. А естли бы хто кому пса забил з руки, боронячи ся, таковой не маеть ничего платити за него, але коли бы, кинувши, вбил, повинен ему заплатити.</p> <p>S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius, <i>Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)</i>, Vilnius, 2004, p. 239</p>	<p>[XII]. XIII. Jestliby koho pes niepriwiazanyj żel</p> <p>Też ustawujem, koliby koho pes ujeł s czijego poszczewania, a był by oto do suda pozwan, a nieznał by sia ku poszczewaniu takowomu, хочем i skazujem, iż takowyj, prisiahoju swojeju telesnoju, newinnost' swoju majet' ocziszczati. A jestliby sam ne choteł prisiahnuti, tohdy žalobniku majet' prisiahu dopustiti: tohdy budet' powinien szlachliczu bez czest'je platiti, a prostomu czełoweku za rany. A jestliby chto komu pса zabil z ruku boroniaczі sia, takowyj ne majet' niczoho płatiti za neho; ale koliby kinuwshi wbił, powinien jemu zapłatiti.</p> <p><i>Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, tudzież tozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563</i>, Poznań, 1841, p. 374–375</p>	<p>[XII]. 13. Jestli by kogo pes nepriviazanyj zjel</p> <p>Tež ustavujem: koli by kogo pes ujeł s čijego poščevanja, a byl by o to do suda pozvan, a ne znal by sia ku poščevanju takovomu, chočem i skazujem, iż takovyj prisiagoju swojeju telesnoju nevinnost svoju majet očiščati. A jestli by sam ne chotel prisiagnuti, togdy žalobniku majet prisiagi dopustiti, togdy budet повинен šliachticu bezčestje platiti, a prostomu čoloveku za ranu. A jestliby chto komu pса zabil z ruki, boroniači sia, takovyj ne majet ničogo platiti za nego, ale koli by kinuvši vbił, повинен jemu zaplatiti.</p> <p><i>Dokumento tekstas, transkribuotas lietuviškomis raidėmis</i></p>
---	--	--

Kaip pažymi Vladimiras Sviežinskis, Lietuvos Statutų ir Tribunolo kalba po Liublino unijos pamažu užleido savo pozicijas lenkų ir lotynų kalbai ir pagaliau logiškai užbaigė savo egzistavimą po 1697 m. seimo sprendimo³⁵. Tad gal galų gale laikas būtų po daugiau kaip 300 metų galutinai atsisakyti ir kirilicos spaudoje? Savaime suprantama, negalime užginčyti teisės šalims, įpratusiems prie kirilicos, šaltinius spausdinti tuo šriftu, kuris joms atrodo patogesnis.

³⁴ *Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań, 1841.

³⁵ В. М. Свежинский, „Статуты и трибунал в языковой ситуации Великого Княжества Литовского“, *Международная конференция „Литовская Метрика и Литовский Статут как историко-лингвистическая база для славистики и балтистики“ памяти Анатолия Павловича Непокупного. Тезисы докладов*, Москва, 2006, p. 25–26.

Apskritai net vienoje valstybėje (ypač Baltarusijoje) leidinių parengimas varijuoja, viskas priklauso nuo parengėjo. Manau, kad išleidus *Lietuvos Metrikos* 5-ąją užrašymų knygą, reikėjo ryžtingai pereiti prie dokumentų leidimo pagal K. Jablonskio taikytus metodus, o gal net transkribuoti lotynų abėcėle. Vakarų Europoje kiriliškais rašmenimis niekas nespausdina net išnašų, nes yra nusistovėjusios tų rašmenų perteikimo lotyniškėmis raidėmis lentelės³⁶. Taip pat nevertėtų atskleidžiant santrumpas labai dažnai pasikartojančiuose žodžiuose vartoti daug skliaustelių, pavyzdžiui, *z(o)c(-no)ð(a)pb* ir jo dariniai: ar prasmė pasikeistų, jeigu spausdintume *zocnodapb*, vietoje *m(u)л(o)сть – милость*?

Mums atrodo, kad svarbiausia teisingai perskaityti (nes vis dėlto rengiame iš mikrofilmo) ir interpretuoti tekstą (suskirstyti pastraipomis, sakiniais, sudėti skyrybos ženklus, datuoti ir t. t.) bei nepraleisti eilučių ir daugiau ar mažiau prisilaikyti įprastų šaltinių leidybos principų, nes *Metodinių nurodymų* ne visada galima laikytis (jie per platus, užtektų viename puslapyje išdėstyti pagrindinius principus). Nemanau, kad itin svarbu nurodyti ankstesnes kai kurių dokumentų publikacijas, tuo labiau, kad jomis negalima pasitikėti (tai praleistos eilutės, tai pridėta žodžių, ženklų); svarbu, kad dokumentai būtų parengti spaudai vengiant padaryti per daug klaidų, nebūtų praleista žodžių ar eilučių, nors visiškai išvengti klaidų dar nepavyko niekam. Nepasitikintys parengėju bet kada gali žvilgterti į rankraščio tekstą mikrofilme (originalas sunkiai prieinamas) ar susirasti ankstesnes publikacijas, jas lyginti, recenzuoti ir kritikuoti, nustatinėti naujas datas ir t. t. Mes pateikiame visiems prieinamą medžiagą, kuri gali sukelti minčių dėl tolimesnių ieškojimų, kitų leidimų – gal dėl dokumentų chronologinės sekos, gal dėl tematikos. Nors esame įsitikinę, kad kiekvienas naujesnis leidimas visada būna tolesnis, labiau tenkina to laikotarpio mokslininkų kartos poreikius, vis dėlto turbūt vertėtų eiti tekstų paprastumo ir prieinamumo keliu, tuo labiau, kad pas mus šaltinių leidyba nevertinama, net nelaikoma verta mokslo vardo. Vis dėlto, leisdami šaltinius, paliekame pakankamai erdvės tikriems mokslininkams rasti dokumentuose žinių, panaudotinų kurti „tikrojo mokslo“ produktus.

³⁶ *Umwandlung kyrillischen Texts in lateinischen*, <http://vonrauch.de/compslav/transreg.html>

Some Problems of the Publication of Lithuanian Historical Sources in the Cyrillic Script

Algirdas Baliulis

Summary

This article presents a brief review of the situation in the preparation for the publication of Lithuanian historical sources of the fifteenth to seventeenth centuries written in the Cyrillic alphabet. The analysis deals with Russian publications of such texts in the mid-nineteenth and early-twentieth centuries, and Soviet instructions for the publication of such texts, including *Editorial Instructions* issued specially for the publication of the Lithuanian Metrica. The latter instructions were used in the publication of over twenty books of the Lithuanian Metrica. A doubt is expressed whether such detailed instructions are necessary for the publication of historical sources and whether it would not be better to follow the universally accepted publishing practice of such sources. The article submits a recommendation to use Lithuanian characters for the transcription of Cyrillic sources according to the principles of international practice or at least according to simple rules proposed by Academician Konstantinas Jablonskis.